

Dr. Aleksander Gala-Peter, Partizanski zdravnik. Partizanska knjiga, Ljubljana 1972, 451 + (IV) str. s slikami + zemlj. 8°

Poleg prevoda knjige angleškega zdravnika, ki je delal tudi v slovenskih partizanskih bolnišnicah, dr. Lindsaya Rogersa z naslovom Gverilski zdravnik (Založba Borec, Ljubljana 1962) in knjige dr. Francita Derganca Okrvavljena roža, s podnaslovom Spomini partizanskega zdravnika (Partizanska knjiga, Ljubljana 1971), je izšla knjiga spominov partizanskega zdravnika dr. Aleksandra Gale s partizanskim imenom dr. Peter, enega izmed zdravnikov, ki so se vključili že od vsega začetka v naše narodnoosvobodilno gibanje in odšli že spomladi 1942 iz Ljubljane v partizanske enote zdraviti ranjence in bolnike. Posebna vrednost njegove knjige je v opisovanju prvega organiziranja sanitetne službe na terenu v partizanih, ko v arhivskih virih še ni pisanega pričevanja, saj je bila to doba, ko se je moralo partizanstvo — še posebej pa partizanska saniteta — posluževati stroge tajnosti in je zato iz tistega časa ohranjenih le malo pisanih virov. Zato so tembolj dragoceni avtentični spomini in zapisi posameznikov, ki so bili tedaj neposredni sodelavci in priče tedanjih dogajanj.

Dr. Gala je razdelil svojo knjigo na dvanajst poglavij, od katerih v prvih sedmih opisuje svoje delovanje na Notranjskem (od maja 1942 do začetka januarja 1943), v drugih petih pa razvoj partizanskega zdravstva v Slovenskem primorju, kamor je bil premeščen v začetku marca 1943 in tamkaj delal vse do osvoboditve.

V prvem poglavju opisuje svoj odhod v partizane in prva srečanja s partizanskimi poveljniki in partizanskimi zdravniki, ki so odšli k partizanom nekoliko pred ali obenem z njim na osvobojeno ozemlje okoli Muljave in Krke. Z zanimanjem spremljamo njegovo pot po osvobojenem ozemlju Suhe krajine do Tisovca, kjer sta bila tedaj že glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja. Živo in stvarno opisuje življenje na prvem osvobojenem ozemlju, svojo pot na Notranjsko in prvi spopad z okupatorjem pri Žlebiču ter prve zdravniške posege pri ranjenih partizanih.

Tudi življenje v partizanskem taborišču II. bataljona Notranjskega odreda, kamor je bil dodeljen, njegov sprejem v štabu bataljona in njegova razočaranja in upanja ter razgibano življenje civilnega prebivalstva v osvobojeni Loški dolini in Loškem potoku, kamor je hodil zdraviti tudi civilno prebivalstvo, so zelo verno prikazani. Zanimivo je opisal zdravljenje ranjencev v pomanjkljivih razmerah v prvi bataljonski bolnišnici na Petelinjaku (na karti 1 : 50000 Petelinov vrh), preselitev bolnišnice na novo skrivno mesto ob prvih znakih velike italijanske ofenzive na Notranjsko, in postavitve prve konspirativne bolnišnice v odročnem in težko pristopnem kraju, imenovanem Ogance pri zaselku Bela voda nad Travnikom, prevoz hudo ranjenih v novo bolnišnico ter pripravo zdravil, hrane in vode v kraški votlini, v neposredni bližini bolnišnice, kamor je v ofenzivi skrtil težke ranjence.

Posebno poglavje je posvetil razburljivim dogodkom v zadnjih dneh julija in v začetku avgusta, ko je divjala ofenziva v neposredni bližini skrite bolnišnice. Ob prenosu ranjencev v skrivno kraško jamo je poskrbel za vso njihovo oskrbo s tem, da je ostala pri ranjenih bolničarka, z drugim bolniškim osebjem pa se je umaknil v neposredno bližino bolnišnice, v gozdove bližnjega

Debelega vrha, kjer se je skrila v ozki razpoki skalnate stene, in od tam skrivoma opazoval divjanje okupatorjev. Že po treh dneh neprestane skrbi in bojazni za ranjence, se je kljub nevarnosti, ker je ofenziva še trajala, vrnil k jami z ranjenci. Tam pa je našel vse razdejano in požgano. Temu sledijo opisi napornega iskanja partizanov in prvega stika s preplašenimi ljudmi požganih vasi ter ponovno srečanje s partizani in odhod v bataljon Notranjskega odreda v gozdove pod notranjskim Snežnikom.

Kruta usoda ranjencev, ki je ob prvem obisku bolnišnice v večernih urah ni mogel ugotoviti, ni dala miru dr. Petru. Že po nekaj dneh jo je s tovarišema, ki sta ga spremljala iz bataljona na poti v bolnišnico, ponovno obiskal. Z enim izmed njiju se je podal tudi v jamo, drugi pa je stražil zunaj. Ugotovila sta, da je v jami ležalo pobitih enajst ranjencev, dva pa sta ležala pobita pred jamo. Natančnejše preiskave jame in okolice niso mogli opraviti, ker so pridrli k jami italijanski vojaki, da so jim komaj ušli. Tudi tretji obisk jame zaradi prisotnosti italijanskih vojakov ni uspel, pa tudi prebivalci Loškega potoka o usodi drugih ranjencev in kdo je izdal bolnišnico niso ničesar vedeli. Tako je skrivnost, kako so okupatorji zvedeli za skrivno partizansko bolnišnico, ostala neodkrita vse do kapitulacije Italije, ko so se vrnili iz italijanskih zaporov trije partizani, ki so po čudnem naključju preživeli tragedijo v kraški jami na Ogancah.

Po pripovedovanju in pričevanju enega izmed treh preživelih ranjencev v kraški jami, je napisano poglavje z naslovom Tragedija na Ogancah. Po njegovem pričevanju pred vojaškim področnim sodiščem, je bolnišnico izdal eden izmed bolnikov, ki se je vrnil med hudo ranjene in je ob približevanju okupatorskih vojakov v bližino bolnišnice z zvijačo odšel iz jame in jo izdal. Pretresljivo so opisana dogajanja v jami po odhodu izdajalca iz jame, odločitev ranjencev in bolničarke, da si raje sami vzamejo življenje, kot pa da pridejo sovražniku v roke, napad sovražnikov na jamo in zajetje treh ranjencev, ki so jih po ozdravljenju postavili pred italijansko vojaško sodišče, kjer so bili obsojeni na dosmrtno ječo, njihova vrnitev iz zaporov v Italiji k partizanom ter odkritje izdajalca med partizani in njegova kazen za izdajstvo.

V naslednjem poglavju pa opisuje žalostno stanje na Notranjskem po ofenzivi, v kateri je bilo požganih mnogo vasi, prebivalstvo pa odgnano v internacijo; ustanovitev belogardističnih postojank ter beg civilnega prebivalstva v snežniške gozdove, ustanovitev civilnih taborišč v njih in stisko prebivalstva in partizanov zaradi splošnega pomanjkanja, ustanovitev Loškega odreda ter njegove boje z belogardisti in okupatorji ter ustanovitev skrivne partizanske bolnišnice v snežniških gozdovih in njeno večkratno selitev na prostoru med cesto Stari trg—Prezid—Čabar in nekdanjo jugoslovansko-italijansko mejo ter stiske bolnišnice in civilnih taborišč zaradi prihajajoče zime in visokega snega.

Z odhodom iz partizanske bolnišnice pod Snežnikom v začetku januarja 1943, opisuje dr. Gala svojo tvegano pot z Notranjskega prek Mokrcra in Ljubljanskega vrha v Polhograjske Dolomite v glavno poveljstvo NOV in POS in od tam v Slovensko primorje, kamor je prišel v začetku marca 1943. Zelo dobri so njegovi opisi novega okolja in življenja ter bojev primorskih borcev za svobodo, prihoda v štab III. operativne cone »Alpske« in prvega organiziranja partizanskega zdravstva na Primorskem z ustanavljanjem konspirativnih sa-

nitetnih postaj, ki jih je bilo pred kapitulacijo Italije deset. Nato izčrpno podaja svoje obiske teh postaj in zdravljenje ter razne kirurške posege pri ranjencih v njih. Zanimivi so njegovi doživljaji na poti do vseh sanitetnih postaj, razmeščenih na skritih krajih vse od Idrije prek Trnovskega gozda, Šentviške planote, na Tolminskem, pod Krnom in onstran Soče na Matajurju in visoko na pobočju Kanina in na Bovškem, od koder se je vrnil po isti poti do sanitetne postaje pri Idriji, kjer je doživel kapitulacijo Italije.

Temu sledijo opisi prizorov ob kapitulaciji Italije in osvoboditvi Slovenskega primorja na Vogrskem, kjer je tedaj bilo pokrajinsko vodstvo osvobodilnega gibanja za Slovensko primorje, razoroževanja italijanske vojske in njen umik proti Furlaniji. S spontanim naraščanjem partizanskih enot in formiranjem tako imenovane goriške fronte in boji z Nemci je moral organizirati partizanske bolnišnice in zdravstveno službo v na novo nastalih partizanskih enotah.

Zaradi prodora Nemcev v Vipavsko dolino so morali odpeljati ranjence iz partizanskih bolnišnic v Škriljah in v Lokavcu pri Ajdovščini, po strmi cesti proti Predmeji in jih skriti med skalami Kozjih sten v Trnovskem gozdu. Tam so preživeli ranjenci in bolniško osebje v dežju in mrazu med ofenzivo nekaj dni, nato pa so jih prenesli in namestili v samotne hiše gorskih kmetij okoli Čekovnika.

Podrobno je nato opisano delo pri gradnji konspirativne partizanske bolnišnice, ki jo je gradil dr. Gala s pomočjo zanesljivega osebja v največji tajnosti na območju Trnovskega gozda med cestami Čekovnik—Mrzla rupa—Maša gora. Že za novo leto 1944 so skrivoma prenesli ranjence iz samotnih kmetij v dobro skrito partizansko bolnišnico, ki je sovražnik nikoli ni odkril. Ko je opravil to delo, ga je imenoval štab IX. korpusa za vodjo bolničarske šole IX. korpusa NOV in POJ. Po enoletnem delu v šoli, katere delo in selitve iz kraja v kraj izčrpno opiše, je bil imenovan za šefa sanitetnega odseka vojne oblasti IX. korpusa. S štabom korpusa je doživljal vse strahote zadnje nemške ofenzive na Primorskem ter prevzel skrb za ranjene borce med prebojem partizanskih enot iz nemškega obroča. S štabom korpusa je odšel ob zmagovitem koncu vojne v Trst in nato v Ljubljano.

Dr. Aleksander Gala je svojo knjigo napisal po spominih, ki jih je pisal deloma že med samim narodnoosvobodilnim bojem leta 1944, kakor piše na strani 443 svoje knjige, ko pravi: »... In pričel sem si po spominu zapisovati vse, česar sem se mogel spomniti od prvega dne, ko sem prišel v partizane,« torej v času, ko so bili spomini še sveži in neposredni. Saj je že od vsega začetka v svojem notesu pisal »nekak dnevnik«, v katerem je »vodil spisek vseh ranjencev, podatke o njihovih ranah, o svojih intervencijah« ter zapisoval »svoja doživetja in opažanja«. Kljub temu da je ta dnevnik med poletno italijansko ofenzivo leta 1942 skrnil pod neki kamen in ga žal ni nikoli več našel (stran 161), si je s pisanjem dnevnika tem bolj živo vtisnil v spomin dogodke in ljudi iz prvih najtežjih mesecev partizanstva.

Živo opisovanje dogodkov in ljudi iz viharnih dni, za katere ni ohranjeno mnogo pisanih virov, stopa v njegovi knjigi pred nas z vso neposrednostjo. Opisi razdvojenosti in dvomov mladega, še ne izkušenega zdravnika, prepuščenega v svojih odločitvah in dejanjih v najtežjih trenutkih samemu sebi, kažejo

vso težo in odgovornost tedanjega mladega človeka. Opisi žive narave in človeških razpoloženj ter razmišljanj v dolgih nočnih pohodih ali ob ognju skrivnih partizanskih taborišč, se prepletajo s kronološkim zaporedjem dogodkov, ki jih avtor tu in tam okrepi z datumi ali navedbo dnevov v tednu ali mesecu določenega leta. Z navajanjem pravih in partizanskih imen ljudi, s katerimi je delal ter s komentiranimi fotografijami, ki spremljajo besedilo, in knjigi priloženima zemljevidoma z vrisanimi lokacijami partizanskih skrivnih bolnišnic in sanitetnih postaj, je ustvaril dokumentarno delo o slovenskem partizanskem zdravstvu z vsemi tegobami in uspehi, še posebno za prvo obdobje našega narodnoosvobodilnega boja.

Jože Krall

Jože Krall, Partizanske tiskarne na Slovenskem. I. Osrednje tiskarne. Ljubljana 1972, str. 393, ilustr.

Monografija višjega strokovnega sodelavca **Jožeta Kralla**, ki je izšla v začetku leta 1973, je prvi del obsežne in izčrpne študije z naslovom *Partizanske tiskarne na Slovenskem*. Jože Krall se je že kot vodja knjižnice v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani začel ukvarjati s preučevanjem zanimivega in pomembnega področja narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, to je zgodovine partizanskega tiskarstva in je o tem napisal nekaj tehtnih razprav (Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, Tiskarna »Donas«, Partizanska tiskarna »Triglav« na Goteniškem Snežniku, Delež grafičnih delavcev pri razvoju slovenskih ilegalnih in partizanskih tiskarn v letih 1940—1945, Partizansko tiskarstvo v Slovenskem primorju, Slovenske partizanske tiskarne v zadnjih nemških ofenzivah na Slovenskem). Z razpravo Rast slovenskega narodnoosvobodilnega tiska v letih 1941—1945 je prešel iz okvira obravnave organizacijske in tehnične baze narodnoosvobodilnega tiska in segel na novo področje, ki še čaka vnetega in marljivega raziskovalca.

Pred sedmimi leti je inštitut postavil načrt, da Jože Krall sistematično, celotneje in izčrpnije preuči zgodovino partizanskega tiskarstva na Slovenskem. Sedaj, ko se delo bliža h koncu, je že mogoče videti obrise celotnega opusa, ki bo prav gotovo postal pomembno življenjsko delo avtorja. Prvi del, ki ga imamo pred seboj, obravnava osrednje partizanske tiskarne, drugi del, ki je v tisku in bo izšel še letos, obravnava partizanske tiskarne v Slovenskem primorju in tretji del, za katerega je že napisal nekaj deset strani besedila, bo obravnaval partizanske tiskarne na Gorenjskem in Štajerskem.

Predmet avtorjeve obravnave so torej osrednje partizanske tiskarne ali bolje rečeno partizanske tiskarne, ki jih je ustanovila in vodila neposredno centralna tehnika KPS. Časovno in prostorsko gre za dva kompleksa tiskarn: v prvi polovici narodnoosvobodilnega boja je centralna tehnika KPS ustanovila in vodila ilegalne tiskarne v Ljubljani ali bližnji okolici (tiskarne Podmornica, Tunel, Tehnika, Jama ali Truga in tiskarna Toneta Tomšiča), v drugi polovici, to je od italijanske kapitulacije dalje pa partizanski tiskarni na svobodnem ozemlju Dolenjske in Notranjske (tiskarna Triglav na Goteniškem Snežniku in Partizanska tiskarna na Kočevskem Rogu).